

куди виходили найбільше воєвничі й енергічні елементи з її правітчини, та застановляєть ся над першою звісною такою еміграцією — в середині I в. перед Христом. Ширшу розвідку про сю першу і потім другу еміграцію — при кінці I в. по Хр. заповідає він на пізнійше. Розслід цих еміграцій для роз'яснення великого гунського походу може принести дійсно велику користь.

М. Грушевський.

Др. Ив. Д. Шишмановъ — Критиченъ прѣгледъ на въпроса за произхода на Проболгаритѣ отъ езиково гледище и етимологиитѣ на името „Бѣлгаринѣ“ (Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XVI—XVII, с. 505—753).

Простора праця д. Шишманова через більшу половину присвячена історії студій і поглядів на походження Болгарів, але подає також і короткий перегляд джерел (с. 518 і далі) та проби самостійного розв'язання питань: хто були Болгари (с. 649 і далі), і що значить їх імя (с. 686 і далі). Останнє нам може бути менше інтересна, і вивід болгарського імени від назви Волги, даний ще Енгелем, здаєть ся нам гіпотетичним і по аргументації д. Шишманова. Інтереснійша справа походження. Автор виступає тут горячим оборонцем турецько-татарського походження і складу болгарської орди (див. резюме с. 685—6). Виводи його і критика финської теорії (а особливо чувашської гіпотези Куніка й ин.) інтересні, хоч автор може й занадто перегинає палик на сей бік. В кождім разі, як то підносить сам автор, для розв'язання справи треба ще перевести ширші досліди над останками болгарського язика, як також над побутовим матеріалом. Можна надіятись також деяких роз'яснень від дослідів над найдавнішою історією Турецького племені, що тепер стає на міцний ґрунт. Сю сторону автор в своїй розвідці не заакцентував відповідно і поминув деякі інтересні вказівки дослідників старої турецької історії. Зі становища історика мушу ще відкинути як більше - менше апокріфічні аргументи про магометанський фанатизм волзьких Болгарів (на с. 681 нотка 1).

М. Грушевський.

И. Смирновъ — Очеркъ культурной исторіи южныхъ Славянъ, вып. I. Введеніе. Развѣтіе матеріальной культуры, Казань, 1900 (відб. з Ученыхъ Записок, каз. унив. 1899—1900). Дальші части — в Уч. Записках 1900 кн. IV—IX, 1902 кн. II і IV, 1903 кн. IV і VII.

Праця зачеркнена широко (де що анальоґічно до моєї Історії України); починає від передсловянської колонізації й археолоґічної культури, переходить потім до словянської міґрації, збиваючи теорію

словянської колонізації перед VI віком. Це зміст вступу. Перший розділ потім присвячений в'ясненню питання, „з яким культурним багажем прийшли“ Словяне в балканські землі. Автор скептично дивиться на гльотику, як спосіб до в'яснення культурних відносин, і досить рідко звертається до неї, а головну вагу кладе на студійованнє культурних пережитків. При тїм одначе він переважно обмежається на реґістрації їх, хоч тут можуть бути й пережитки старші, ніж словянське розселеннє, і новійші явища, викликані упадком добробуту й культури під турецьким утиском, як признає сам автор.

Другий розділ праці присвячений суспільним відносинам, починається від „еволюції родини й родинної звязи“; і тут також автор не розрізняє явищ словянського побуту від відгомонів найбільше примітивних (і завсіди — сильно гіпотетичних) форм родинних відносин (автор являється прихильником звісної схеми стада — матриархата-патріархата). Решта розділу присвячена патріархальній родині і ширшим союзам — задрузі, брацтву, племені. Друга глава присвячена територіальним союзам, і тут автор, як мині здається — без особливої потреби дав також огляд верхньої історії політичного життя Болгарів і Сербо-Хорватів; за короткий він, аби бути інтересним сам по собі, а непотрібно розриває систематичний огляд суспільних форм. В невеличкій третій главі, затитулованій: Еволюція внутрішніх відносин в територіальнім союзі, автор досить побіжно трактує факти економічного життя в звязку з приватноправними відносинами й фінансовою організацією. Четверта глава, ще не скінчена, присвячена духовному життю — автор починає від „пережитків поганства“, втягаючи в сю категорію одначе все, що є в народніх поглядах і народнім життю не канонічного; вазначена, але не виповнена точка — елементи турецькі в болгарськїм побуті. Зрештою і тут, як в відділі матеріальної культури, знаходимо довгі ряди зареґістрованих деталей зі сфери повірь, забобонів і т. и. Глава, присвячена християнству, уривається поки що на початку.

Взагалі праця, як я сказав, зачеркнена широко, але виконаннє лишає дуже багато до бажання. Виклад непрозорий, часто занадто механічний, так що не приводить до якогось одноцільного образу, ясного вивода; брак порівнань, переважнє оперованнє тільки сербсько-болгарським матеріалом значно обнижає вартість роботи; неприємне також, що автор черпав свої звістки часто в других рук. Але в кождім разі старання автора поставити роботу на ширшій основі варті всякого співчуття.

М. Грушевський.